

6. Об административной ответственности за нарушение законодательства о труде и правил по охране труда: Указ Президиума Верховного совета СССР от 13.10.1976г. URL: http://www.libussr.ru/doc_ussr/usr_9014.htm.

УДК 342.92

Куркова К.М.,

канд. юрид. наук, завідувач відділу
науково-правових експертиз та законопроектних робіт
Науково-дослідного інституту публічного права

ГЕНЕЗИС РОЗВИТКУ НАУКИ, ТЕХНІКИ ТА ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

Статтю присвячено генезису розвитку науки, техніки та державного управління. Акцентовано увагу, що розвиток науки та техніки, починаючи з стародавніх часів, має причинний зв'язок з належним державним управлінням.

Ключові слова: наука, техніка, управління, знання, досвід, історія, культура, право, нормотворчість.

Статья посвящена генезису развития науки, техники и государственного управления. Акцентировано внимание, что развитие науки и техники, начиная с древних времен, имеет причинную связь с надлежащим государственным управлением.

Ключевые слова: наука, техника, управление, знания, опыт, история, культура, право, нормотворчество.

The article is devoted to the genesis of the development of science, technology and public administration. Attention has been drawn to the fact that the development of science and technology, since ancient times, has a causal relationship with proper government.

Keywords: science, technology, management, knowledge, experience, history, culture, law, rulemaking.

Постановка проблеми. Парламентськими слуханнями на тему: «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні» [1] констатовано, що становище вітчизняної науки, особливо академічної, є вкрай загрозливим. Бюджетні кошти, що спрямовувалися на сферу науки у 2016 році, не покривали видатки на заробітну плату та її індексацію, оплату комунальних послуг та спожитих енергоносіїв, утримання та розвиток матеріально-технічної бази навчальних закладів та наукових установ, проведення перспективних наукових досліджень, передусім спрямованих на забезпечення високотехнологічних напрямів, обороноздатності та національної безпеки держави. Актуальним залишаються питання формування ефективних механізмів парламентського контролю у сферах освіти і науки, інноваційного розвитку суспільства й держави. Наука й освіта продовжують втрачати функції впливу на соціально-економічний розвиток держави, а показники науково-технічного потенціалу досягли критичного рівня, що створює реальні загрози національній безпеці України. Протягом усього періоду незалежності України визначені законом показники фінансування освіти жодного разу не були виконані. Держава продовжує розглядати витрати на освіту як елемент соціальної політики, а не інвестиції в людський капітал, що загрожує розвитку країни у майбутньому.

Створення гідних умов для розвитку науки і техніки потребує належного державного управління, забезпечення відповідно до приписів статті 54 Конституції України [2] реального та дієвого сприяння розвитку науки.

Аналіз дослідження даної проблеми. До проблем розвитку науки, техніки та безпосереднього їх зв'язку з державним управлінням звертали свою увагу такі вчені-юристи, як В. Б. Авер'янов, Г. В. Атаманчук, П. М. Цибульов, О. О. Підпригора, О. О. Погрібний, О. Д. Святоцький. Втім, незважаючи на значну кількість наукових праць у зазначеній сфері, питання адміністративно-правового забезпечення науково-технічного розвитку зберігають свою актуальність та потребують подальшого аналізу.

Метою статті є дослідження генезису розвитку науки та техніки, осмислення досвіду державного управління у стародавні часи.

Виклад основного матеріалу. Ю. Борхардт, німецький вчений, свого часу слушно відзначав, що усяка наука існує для того, щоб дати людям засоби і можливість поліпшити й удосконалити їхнє життя. Природничі науки прагнуть досліджувати зв'язки природних явищ («сили», «причини й наслідки»), а натураліст вважає себе цілком задоволеним, якщо він правильно пізнає ці зв'язки в такому саме вигляді, у якому вони надані в дійсності. Він не повинен задаватися питанням, не чи можуть згодом його відкриття бути використані дурним, з його погляду, образом. Він повинен працювати «без передумов і без упередженості». Однак, природничі науки не мали б ніякого змісту і ймовірно були б давно покинуті, якби вони не доставляли людині практично коштовних знань, що ведуть до поліпшення її життя. Внутрішній зв'язок між фізикою, хімією, математикою, з одного боку, і технікою, з іншого, і між анатомією й біологією, з одного боку, і медициною, з іншого, зовсім ясно й ніким не оскаржується. Оскільки історія є соціальною наукою, вона теж повинна давати знання, застосовні до практичної політики. Щоб забезпечити історії таке положення, її, звичайно, слід вивчати в душі, вільному від партійних пристрастей, забобонів і упереджених ідей [3, с. 3, 4].

Як зазначають автори навчального посібника «Історія науки і техніки», наука – це сфера людської діяльності, функцією якої є опрацювання і теоретична систематизація знань про дійсність. Це система знань про закономірності розвитку природи, суспільства та уявлень; окремою цариною таких знань є процес їх отримання. Техніка – це сукупність засобів людської діяльності, створених з метою здійснення процесів виробництва та обслуговування невиробничих потреб суспільства (машини, механізми, прилади, знаряддя тієї чи іншої сфери виробництва). У техніці матеріалізуються знання та виробничий досвід, накопичений людством у процесі розвитку суспільного виробництва. Завданнями історії науки і техніки як наукової дисципліни є пошук, систематизація, аналіз та узагальнення

наукових та технічних фактів, розширення джерелознавчої бази досліджень, виявлення та обґрунтування законів і закономірностей науково-технічного розвитку, аналіз значення науки і техніки в культурно-історичному розвитку суспільства, удосконалення методологічного забезпечення дослідницької практики [4, с. 3-4].

Авторський колектив підручника «История, философия и методология науки и техники» вважає, що науку і техніку слід розглядати як феномени культури, оскільки традиційне розуміння науки як особливої форми суспільної свідомості (поряд з релігією, філософією, мистецтвом, правом і т.п.), істотною характеристикою якої виступає систематичне й цілеспрямоване одержання нових знань про навколишній світ, сьогодні, на початку третього тисячоліття навряд може бути визнане задовільним [5, с. 11]. Цілком слушною для нашого дослідження вбачається точка зору авторів, які відзначають, що вивчення будь-якого явища вимагає з'ясування часу його виникнення: «Коли виникла наука?». Науковці акцентують увагу, що при відповіді на це питання дослідники зустрічаються з проблемою невизначеності тимчасових меж існування феномена, крапки його відліку. Наприклад, розглядаючи виникнення математики, ми можемо як крапку відліку вказати на класичну працю Евкліда «Начала» (III в. до н.е.). Однак з не меншим правом дослідники можуть послатися й на жреців Прадавнього Єгипту (близько трьох тис. років до н.е.), які розробили перші методи виміру площ і уміли здійснювати складні геометричні та інженерні розрахунки при будівництві пірамід. Ніхто не може заборонити нам визнати в якості основоположників сучасної математики і прадавніх шумерів (близько двох тис. років до н.е.), які поклали початок алгебраїчним методам у математиці і винайшли різні системи вираховування. Аналогічні приклади можна привести й з інших наукових дисциплін. Автори вважають, що часовий розкид може бути досить великий, що робить суперечки фахівців у галузі історії й методології науки зовсім безперспективними [5, с. 18-19].

Точку зору російських науковців поділяють і вітчизняні фахівці. Так, Л. М. Бесов так само акцентує увагу, що науку і техніку не можна відділяти від системи культури у широкому розумінні. Усе сучасне культурне життя сьогодні тримається на них. Прогрес рухають вчені, інженери, винахідники, створені ними наука, техніка, виробництво, яке розвивається на їх досягненнях, наукові знання і культура, якими володіє людина. Усвідомлено, що історичний процес, в основі якого є її складна діяльність, надає можливість розглядати матеріальні й духовні фактори як рівноправні. У цьому контексті наша уява про первинність матеріального і вторинність духовного втрачає своє традиційне значення [6, с. 3].

В. Б. Авер'янов слушно зазначав, що кожному типу соціальної організації, конкретно-історичному суспільству притаманні свій зміст, свої специфічні процеси, форми і методи управління. Тому зміст управління не можна відривати від середовища його функціонування [7, с. 17].

Г. В. Атаманчук наголошує, що синтез економічних і технологічних знань, здійснений М. Фордом, Ф. Тейлором, Г. Емерсоном, А. Файолем та іншими відомими фахівцями, став фактично тим «первозданим» поштовхом, який поступово привів до становлення тієї системи знань, яку в наші дні називають «теорією управління». Досвід ХХ століття довів, що управління є обов'язковою інтегруючою функцією будь-якої колективної економічної діяльності, обумовленої спеціалізацією і кооперацією праці, виробництва й обслуговування. Логічно, що при аналізі економічних аспектів управління особлива увага приділяється питанням функціонування й розвитку виробничих сил, зокрема, з погляду росту продуктивності праці, взаємозв'язкам і взаємодіям продуктивних сил і виробничих відносин, проявам управління у вільній ринковій економіці, державному програмуванню економічного життя. Економічно досліджується саме управління, яке, з одного боку, вимагає істотних суспільних витрат (духовних і матеріальних) на своє формування й здійснення, а з іншого – покликано приносити якісь об'єктивні результати, суспільну користь, давати соціальний ефект. І окремим людям, і їх колективам, і

суспільству в цілому завжди важливо знати економічну ціну (вартість) управління – різницю між отриманою користю (вирішеною проблемою) і витратами на неї [8, с. 29].

Ю. О. Тихомиров, відомий вчений-правознавець відзначає, що будь-яке суспільство і держава були зацікавлені в успішному управлінні соціальними справами. Це справи публічні, що відбивають спільний інтерес і потреби суспільства, держави й громадян у самозбереженні і забезпеченні своєї життєдіяльності. Для цього доводиться організовувати, упорядковувати й регулювати поведінку людей, діяльність державних і соціальних інститутів, підтримувати громадський порядок. Інакше не налагодити виробництва, не забезпечити розвиток культури, не допомогти людині в задоволенні його потреб і інтересів. Автор наголошує, якщо коротко оцінити історичні аспекти даного явища, то можна помітити увагу до управління вже в прадавньому світі. Підтримка порядку й забезпечення слухняності підданих, благоустрій, організація війська, спорудження доріг і каналів не випадково відволікали великі сили в Єгипті, Греції та Римі [9, с. 17].

Досягнення цивілізації Стародавнього Єгипту, зазначає Л. М. Бесов, увійшли спочатку до греко-римської культури, а потім до арсеналу європейської науки і культури. Стародавнім єгиптянам були відомі зачатки математики, астрономії, медицини, які мали прикладний характер і використовувались для системи іригації, будівництва і державного управління. У IV тис. до н.е. були винайдені сонячний і водяний (клепсидра) годинники. Математичні папіруси містили збірники задач з розв'язаннями. Використовувались у розрахунках арифметична і геометрична прогресії. В епоху Середнього царства (до XIV ст. до н.е.) відомі рівняння з двома невідомими і елементи стереометрії (обчислення об'ємів). У єгиптян існувала десятинна система обчислення. Вони вміли обчислювати площу трикутника, трапеції й навіть кола, приймаючи число $\pi = 3,14$. Особливо велику роль відігравали пропорції, символічні позначення дробів. Адміністративна робота вимагала знань арифметики і геометрії. Переписувач більшу частину свого часу витрачав на підрахунки площ земель, які оброблялись, кількості

продукції, що вирощувалась, їх розподіл, на визначення числа і кваліфікації персоналу та ін. Особливо важливим було перерахування вартості одних предметів на інші (гроші у Єгипті не були відомі і використовувався натуральний обмін), нарахування заробітної плати, податків тощо. Це вимагало знання таких операцій, як зведення до квадрату, витягування квадратного кореня [6, с. 30].

Державному управлінню, або адмініструванню суспільними справами, у стародавні часи приділялося надзвичайно важливе значення. Наприклад, Марк Туллій Цицерон, давньоримський політичний діяч, оратор і філософ у праці «Диалоги: О государстве. О законах» викладає актуальні на той час питання теорії держави і права. Зокрема, він звертає увагу не тільки на питання управління державою, але й на проблеми застосування винаходів, податків, математики тощо (мовою оригіналу): «Ведь науку, хотя ее и не применяешь, все же возможно сохранить благодаря самому знанию ее; но доблесть зиждется всецело на том, что она находит себе применение, а ее важнейшее применение – управление государством и совершение на деле, а не на словах...» [10, с. 2]; «...изобретение Архимеда изумительно именно тем, что он придумал, каким образом, при несходных движениях, во время одного оборота сохранить неодинаковые и различные пути...» [10, с. 8]; «К этому прибавилось число, вещь и необходимая для жизни, и единственная, которая не изменяется и существует вечно. Число впервые подвигло нас и на то, чтобы мы, глядя на небо, не следили понапрасну за движением звезд, но, считая дни и ночи...» [10, с. 37]; «Цезарь провел через народное собрание *lex Julia de publicanis*, в результате чего была снижена на одну треть откупная сумма налогов в провинции Азии – вопрос, с которым публиканы уже обращались в сенат, но безуспешно [10, с. 105].

Аристотель Стагирит, давньогрецький філософ та учень Платона, поряд з зазначеними питаннями звертає увагу на змістовне бачення держави: «Державним благом є справедливість, тобто те, що служить загальній користі [11, с. 467]; «Тепер нам слід говорити про самий державний лад: з яких

і якої якості складових частин повинна полягати та держава, яка прагне стати державою щасливою і мати прекрасне обладнання. Благо при всіх обставинах залежить від дотримання двох умов: одне з них – правильне встановлення завдання й кінцевої мети всякого роду діяльності, друге – відшукування всякого роду засобів, що ведуть до кінцевої мети» [11, с. 612].

Можна наводити безліч наведених у наукових, тому числі і стародавніх працях прикладів з питань історичних передумов виникнення науки, техніки і права, але вбачається доцільним зосередити увагу на питаннях визначення критеріїв, які відрізняють стадію варварства від цивілізації.

З еволюційної точки зору досягнення цивілізації, зауважував свого часу доктор філософських наук Б. С. Єрасов, означає певну ступень у розвитку суспільства й культури. По своїй сутності цивілізація протистоїть дикості й варварству – тим рівням формування суспільства, які передували цивілізації в хід розвитку людства. Говорячи про критерії цивілізації, автор наголошував, що передумовою формування цивілізації є досягнення значного рівня ефективності у виробництві продуктів харчування, при цьому сільськогосподарське виробництво всюди є економічним базисом цивілізації. Разом з тим розвиток технології, що включає в себе не тільки знаряддя праці й ремесел, але й, що ще більш важливо, управлінських навичок, функціонально прив'язане до процесів формування цивілізації. Тому виникнення цивілізації може розглядатися як революція в співвідношенні впливу моральних і виробничих факторів. Проте аналітичні критерії, по яких ми відрізняємо цивілізацію от стадії варварства, є соціальними, моральними й інтелектуальними [12, с. 13-14].

У соціальній сфері всім цивілізаціям властиві:

1) система економічних відносин, заснована на поділі праці – горизонтальному (професійна й укладна спеціалізація) і вертикальному (соціальна стратифікація);

2) засоби виробництва (включаючи живу працю) контролюються правлячим класом, який здійснює централізацію й перерозподіл прибавочного продукту, що вилучається у

первинних виробників через оброк або податки, а також через використання робочої сили для проведення суспільних робіт;

3) наявність мережі обміну, контрольованої професійним купецтвом або ж державою, яка витісняє прямий обмін продуктів і послуг;

4) політична структура, у якій домінує шар суспільства, що концентрує у своїх руках виконавчі й адміністративні функції [12, с. 13-14].

При цьому, зазначає автор, племінна організація, заснована на походженні й спорідненні, заміщається владою правлячого класу, що опирається на примус; держава, що забезпечує систему соціально-класових відносин і єдність території, становить основу цивілізаційної політичної системи. Формування цивілізації супроводжується радикальним перетворенням етичних систем, що приводить до всебічних змін у соціальних відносинах [12, с. 13-14].

Російські науковці В. В. Запарій і С. О. Нефедов відзначають, що історія науки й техніки має свою історіографію, яка вивчає:

– проблеми генезису й наступного розвитку історії природознавства й техніки, їх галузей і підгалузей у зв'язку з потребами науки й техніки;

– аналіз історичних умов, зовнішніх і внутрішніх факторів, закономірностей цього процесу;

– взаємодію історії природознавства й техніки з іншими галузями науки, включаючи цивільну історію, історію філософії, наукознавство й ін.;

– формування й зміну історико-наукових та історико-технічних концепцій, шкіл, напрямків;

– аналіз методів і конкретних методик історико-наукових та історико-технічних розробок;

– еволюцію структури й зміну функцій історії природознавства й техніки як наукових дисциплін. Історія науки й техніки має свою структуру й інфраструктуру, як сукупність основних організаційно оформлених структурних одиниць, це: дослідницькі інститути, факультети й кафедри, суспільства й фонди, національні й міжнародні співтовариства, музеї й

спеціальні експозиції, журнали й газети, комп'ютерні бази даних, аудіовізуальні матеріали, енциклопедії й монографії [13, с. 7-8].

З огляду на зазначене вельми слушною є точка зору Г. В. Атаманчука, який відзначає: «Реальна проблема полягала й полягає (історично завжди!) у тому, якими потрібні суспільству державні інститути у всій безлічі їх елементів і параметрів. Над нею саме й покликана працювати наукова думка, політика, нормотворчість й повсякденна практика» [8, с. 3]. Управління, сутність якого, може бути, усвідомлюється тільки в наш час, має тривалу історію становлення, розвитку й практичної дії. Історичний аспект управління містить величезне теоретичне й практичне знання, тому що дозволяє побачити місце й роль управління в різних типах людської цивілізації. Саме історичний аналіз найбільше свідчить про те, що управління завжди – у різних історичні епохи й у різних національних культурах – відрізнялося складним, багатограним характером [8, с. 30].

Висновки. Питання управління та адміністрування справами суспільного буття в усі часи тим чи іншим чином мали нерозривний зв'язок з діяльністю представницьких інституцій держави, її службовців. Розвиток науки та техніки має безпосередній причинний зв'язок з належним державним управлінням. Взаємодія науки, техніки і права – найважливіша умова здійснення не тільки науково-технічного прогресу, але й розвитку суспільства в цілому.

Література:

1. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: «Про стан та проблеми фінансування освіти і науки в Україні»: Постанова Верховної Ради України від 12 липня 2017 року № 2133-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 34. Ст. 374
2. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Із змінами, станом на 02.06.2016]. Відомості Верховної Ради України, 1996. № 30. Ст. 141.
3. Борхардт Ю. Экономическая история Германии. Ленинград: Издательское товарищество «Книга», 1924. Ч. 2. 270 с.
4. Костишева С.О., Боева С.Ю., Игнатова Л.Р. Історія науки і техніки: Навчальний посібник для іноземних студентів К.: НТУУ «КПІ», 2015. 320 с.

5. Багдасарьян Н.Г., Горохов В.Г., Назаретян А. П. История, философия и методология науки и техники: учебник для магистров. М.: Издательство «Юрайт», 2015. 383 с.

6. Бесов Л.М. Історія науки і техніки. 3-є вид., переробл. і доп. Харків: НТУ «ХПІ», 2004. 382 с.

7. Авер'янов В.Б. Державне управління в Україні. Навчальний посібник. К. 1999. 238 с.

8. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления. Курс лекцій. М.: Юрид. лит., 1997. 400 с.

9. Тихомиров Ю.А. Административное право и процесс: полный курс. М.: 2001. 652 с.

10. Цицерон Марк Туллий. Диалоги: О государстве. О законах. М.: Издательство «Наука», 1966. 224 с.

11. Аристотель. Сочинения: В 4-х т. Т. 4. М.: Мысль, 1983. 830 с.

12. Ерасов Б.С. Сравнительное изучение цивилизаций: Хрестоматия: Учеб. пособие для студентов вузов. М.: Аспект Пресс, 1998. 556 с.

13. Запарий В.В., Нефедов С.А. История науки и техники. Курс лекцій. Екатеринбург: ООО Изд-во УМЦ УПИ, 2003. 66 с.

УДК 347.73:336.148(477)

Латковський П.П.,
канд. юрид. наук, доцент
кафедри конституційного, адміністративного
та фінансового права
Чернівецького юридичного інституту
Національного університету
«Одеська юридична академія»

БЮДЖЕТНИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ФОРМА ПУБЛІЧНОЇ ФІНАНСОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена дослідженню бюджетного контролю як невід'ємної частини змісту бюджетної діяльності держави та важливу форму публічної фінансової діяльності держави поряд із формуванням, розподілом і використанням публічних фондів коштів. Встановлено, що бюджетний контроль є самостійним